

ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ, ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ТА ФІЗИЧНА РЕКРЕАЦІЯ

УДК 796:616.12-007.2-053.1-085

ВІТОМСЬКИЙ В. В.

Національний університет фізичного виховання і спорту України,
Науково-практичний медичний центр дитячої кардіології та кардіохірургії МОЗ України, Київ

Оцінка впливу технології фізичної реабілітації на дихальну систему дітей з функціонально єдиним шлуночком серця після гемодинамічної корекції

Анотація. Мета: оцінити ефективність технології фізичної реабілітації дітей з функціонально єдиним шлуночком серця після гемодинамічної корекції. **Матеріал і методи:** обстежувались 35 пацієнтів, скерованих на проведення гемодинамічної корекції, з них 23 хлопчики та 12 дівчаток віком від 6 до 14 років. Було проведено дослідження дихальної функції за допомогою спірографії на різних етапах фізичної реабілітації. Отримані дані були оброблені адекватними методами математичної статистики. **Результати:** виявлено знижені функціональні можливості дихальної системи ще до проведення оперативного лікування. Операція призвела до погіршення більшості показників зовнішнього дихання. Після закінчення курсу реабілітації відзначено відновлення і покращення стану дихальної системи. **Висновки:** застосована технологія фізичної реабілітації виявилася ефективною.

Ключові слова: вада серця, фізична реабілітація, функціонально єдиний шлуночок серця, дихальна система.

Вступ. Медичні досягнення і розвиток нових хірургічних методів в останні роки помітно збільшили виживаність і очікувану тривалість життя пацієнтів з вродженими вадами серця (ВВС), що підіймає проблему фізичного здоров'я та реабілітації оперованих з приводу вроджених вад серця.

Дослідники відзначають наявність у осіб з функціонально єдиним шлуночком серця (ФЄШС) відставання у фізичному розвитку [1], зниження функціональних можливостей дихальної системи [55; 7] та толерантності до фізичних навантажень [55; 6].

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до Зведеного плану НДР у сфері фізичної культури та спорту на 2011–2015 рр. за темою 4.4 «Удосконалення організаційних і методичних основ програмування процесу фізичної реабілітації при дисфункціональних порушеннях у різних системах організму людини». Номер державної реєстрації 0111U001737.

Мета дослідження: оцінити ефективність технології фізичної реабілітації дітей з ФЄШС після гемодинамічної корекції.

Матеріал і методи дослідження. У дослідженні взяли участь 35 пацієнтів з ФЄШС, скерованих на проведення оперативного лікування у ДУ «Науково-практичний медичний центр дитячої кардіології та кардіохірургії МОЗ України» за 2013–2015 рр., з них 23 хлопчики (65,7%) та 12 дівчаток (34,3%) віком від 6 до 14 років. Для проведення операції тотального кавапульмонального анастомозу госпіталізувалися 29 (82,9%) пацієнтів, а для накладання модифікованого анастомозу Глена 6 (17,1%) пацієнтів.

Для оцінки стану зовнішнього дихання використовувався спірограф Spirolab III та програмне забезпечення WinspiroPRO для ПК, що дозволило автоматично розрахувати значення показників у відсотках від індивідуальної норми. За норми було прийнято показники для дітей за Knudson, котрі наявні у програмному забезпеченні спірографа та WinspiroPRO [8]. Враховуючи віковий діапазон дітей та тривалість реабілітації, динаміка більшості показників буде проаналізована у

відносних значеннях від норми.

Для математичної обробки числових даних використовували прикладні програми Statistica 7.0. та IBM SPSS Statistics 21.

Результати дослідження та їх обговорення. Технологія фізичної реабілітації базувалася на проаналізованому нами досвіді авторів О. І. Янкелевич [3], Л. В. Петруніної [2], їх спільних праць [4] та комплексі показників, отриманих у процесі констатуючого експерименту. Наша технологія складається з базового та варіативного компонентів і включає в себе два етапи – стаціонарного та домашнього (6 місяців) етапів реабілітації. До базового компоненту відноситься комбіноване сполучення засобів фізичної реабілітації, що сприяють прискоренню післяопераційного відновлення, покращенню функціонального стану серцево-судинної системи та результатів спірографії, формуванню правильної постави. Варіативний компонент передбачає врахування індивідуальних особливостей пацієнтів, серед яких результати оцінки біогеометричного профілю постави у сагітальній та фронтальній площинах, функціонального стану дихальної системи, і спрямований на їх покращення.

Порівняльний аналіз отриманих результатів тесту життєвої ємності легень (табл. 1) після проходження стаціонарного етапу ФР засвідчив, що у пацієнтів на момент виписки з клініки статистично достовірно відрізнялися усі показники, крім частоти дихання (ЧД).

Як видно із представлених даних, середнє значення життєвої ємності легень (ЖЄЛ) на момент виписки зменшилося на 11,8% від норми до $63,23 \pm 13,40\%$ ($p < 0,01$), тобто на 15,5% від початкового значення. Середнє значення ємності вдиху ($E_{вд}$) при виписці склало $71,37 \pm 20,10\%$, достовірно зменшившись на 13,74% від норми ($p < 0,01$) чи на 16,1% від початкового значення. Згідно з отриманими даними резервний об'єм видиху ($PO_{вд}$) після операції за період перебування у стаціонарі зменшився з $65,46 \pm 23,76\%$ до $55,69 \pm 22,43\%$ ($p < 0,01$). Тобто $PO_{вд}$ знизився на 9,77% від норми, або на 14,9% від початкового значення.

Разом з тим на момент виписки статистично достовірно зменшився дихальний об'єм (ДО) на 0,07 л до $0,36 \pm 0,10$ л ($p < 0,01$). При цьому ЧД не змінилася, а хвилинна вентиляція легень (ХВЛ) за рахунок змен-

dx.doi.org/10.15391/sns.v.2015-6.007

© ВІТОМСЬКИЙ В. В., 2015

Таблиця 1

Середньостатистичні показники тесту життєвої ємкості легень дітей з функціонально єдиним шлуночком серця на різних етапах дослідження

Показники тесту ЖЕЛ	Етапи дослідження					
	При госпіталізації (n=35)		При виписці (n=35)		У віддаленому періоді (n=31)	
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S
ЖЕЛ, % від належного	76,03	11,45	64,23**	13,40	83,00**	11,83
$E_{\text{вд}}$, % від належного	85,11	19,82	71,37**	20,10	88,74**	20,88
$PO_{\text{вд}}$, % від належного	65,46	23,76	55,69**	22,43	78,08**	24,85
ДО, л	0,43	0,14	0,36**	0,10	0,40	0,10
ЧД, вд·хв ⁻¹	23,76	3,69	23,20	3,42	19,53**	2,07
ХВЛ, л·хв ⁻¹	9,98	3,47	8,43**	2,79	7,75**	2,14
ЖІ, мл·кг ⁻¹	56,68	9,18	47,80**	9,12	59,36**	7,55**

Примітка. Статистично значущої відмінності значення показника відносно величини, зареєстрованої до початку занять: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$.

Таблиця 2

Середньостатистичні показники тесту форсованої життєвої ємкості легень дітей з функціонально єдиним шлуночком серця на різних етапах дослідження

Показники тесту ФЖЕЛ	Етапи дослідження					
	При госпіталізації (n=35)		При виписці (n=35)		У віддаленому періоді (n=31)	
	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S
ФЖЕЛ, % від належного	71,49	13,07	59,63**	13,45	79,03**	11,55
ОФВ ₁ , % від належного	77,03	12,86	63,89**	13,85	86,45**	12,74
ОФВ ₁ /ЖЕЛ, % від належного	97,26	8,84	97,29	10,09	100,52	5,18
ОФВ ₁ /ФЖЕЛ, % від належного	104,07	6,83	104,59	6,70	105,74	3,44
ПОШ _{вд} , % від належного	72,46	19,95	62,42**	17,53	85,03**	19,32
СОШ ₂₅₋₇₅ , % від належного	94,00	24,02	83,69**	28,74	96,26	26,03
МОШ ₂₅ , % від належного	68,43	18,14	61,43*	17,31	83,52**	17,92
МОШ ₅₀ , % від належного	81,94	20,86	74,01*	23,98	95,45**	25,69
МОШ ₇₅ , % від належного	99,57	30,31	90,57*	36,03	90,21	14,89
ФЖЕЛ _{вд} , % від належного	63,97	11,97	55,14**	11,73	73,26**	9,88
ОФВ _д , % від належного	67,86	14,00	60,57**	13,69	80,10**	11,79
ПОШ _{вд} , % від належного	46,46	11,84	39,63**	8,96	62,55**	13,53

Примітка. Статистично значущої відмінності значення показника відносно величини, зареєстрованої до початку занять: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$.

шення ДО достовірно зменшилася на 1,55 л·хв⁻¹ до 8,43±2,79 л·хв⁻¹ ($p < 0,01$).

Статистично достовірних змін зазнав і життєвий індекс (ЖІ). Він знизився з 56,68±9,18 мл·кг⁻¹ до 47,80±9,12 мл·кг⁻¹.

Порівняльний аналіз результатів, отриманих при госпіталізації та у віддаленому періоді після проходження курсу реабілітації, показав покращення майже всіх показників тесту життєвої ємкості легень у віддаленому періоді.

Як видно із представлених даних, середнє значення ЖЕЛ у віддаленому періоді збільшилося порівняно з

початковими результатами на 6,97% до 83,00±11,83% ($p < 0,01$), тобто на 9,2% від початкового значення. Із представлених даних видно, що середнє значення $E_{\text{вд}}$ у віддаленому періоді збільшилося на 3,63% до 88,74±20,88% ($p < 0,01$). Таким чином, $E_{\text{вд}}$ у віддаленому періоді збільшилася на 4,3% від початкового значення. Показник $PO_{\text{вд}}$ за період проходження реабілітації збільшився з 65,46±23,76% до 78,08±24,85% ($p < 0,01$), тобто зріс на 12,6% від норми, або на 19,3% від початкового значення.

Враховуючи викладене можна зробити висновок, що ЖЕЛ, після проведення оперативного лікування з

стернотомією та закінчення курсу фізичної реабілітації, у більшій мірі зростає за рахунок $PO_{\text{вид}}$. При тому, що різниця між середніми результатами на момент виписки та у віддаленому періоді складає відповідно 17,4% і 22,4% для показників $E_{\text{вд}}$ і $PO_{\text{вид}}$.

У віддаленому періоді ДО не змінився достовірно. Разом з тим статистично достовірно зменшилася ЧД на $4,23 \text{ вл} \cdot \text{хв}^{-1}$ до $19,53 \pm 2,07 \text{ л}$ ($p < 0,01$), а ХВЛ на $2,23 \text{ л} \cdot \text{хв}^{-1}$ до $7,75 \pm 2,14 \text{ л} \cdot \text{хв}^{-1}$ ($p < 0,01$).

У порівнянні з початковими результатами, у віддаленому періоді ЖІ статистично достовірно збільшився з $56,68 \pm 9,18 \text{ мл} \cdot \text{кг}^{-1}$ до $59,36 \pm 7,55 \text{ мл} \cdot \text{кг}^{-1}$, вказуючи на збільшення об'єму ЖЕЛ, що припадає на кілограм маси тіла.

Порівняльний аналіз виявив наявність статистично достовірних змін показників тесту форсованої життєвої ємності легень у процесі проходження ФР (табл. 2). Проведений порівняльний аналіз встановив достовірне зниження показників на певний відсоток від норми після оперативного лікування та проходження стаціонарного етапу ФР: форсована ЖЕЛ (ФЖЕЛ) на 11,86% до $59,63 \pm 13,45\%$ ($p < 0,01$); об'єм форсованого видиху за першу секунду ($ОФВ_1$) на 13,14% до $63,89 \pm 13,85\%$ ($p < 0,01$); пікова об'ємна швидкість видиху ($ПОШ_{\text{вид}}$) на 10,04% до $62,42 \pm 17,53\%$ ($p < 0,01$); середньої об'ємної швидкості на рівні 25-75% ФЖЕЛ ($СОШ_{25-75}$) на 10,31% до $83,69 \pm 28,74\%$; миттєва об'ємна швидкість в момент видиху 25% ФЖЕЛ ($МОШ_{25}$) на 7,00% до $61,43 \pm 17,31\%$ ($p < 0,05$); миттєва об'ємна швидкість в момент видиху 50% ФЖЕЛ ($МОШ_{50}$) на 7,93% до $74,01 \pm 23,98\%$ ($p < 0,05$); миттєва об'ємна швидкість в момент видиху 75% ФЖЕЛ ($МОШ_{75}$) на 9,00% до $90,57 \pm 36,03\%$ ($p < 0,05$); ФЖЕЛ вдиху ($ФЖЕЛ_{\text{вд}}$) на 8,83% до $55,14 \pm 11,73\%$ ($p < 0,01$); об'єм форсованого вдиху за першу секунду ($ОФВ_{\text{д}}$) на 7,29% до $60,57 \pm 13,69\%$ ($p < 0,01$); пікова об'ємна швидкість вдиху ($ПОШ_{\text{вд}}$) на 6,83% до $39,63 \pm 8,96\%$ ($p < 0,01$);

У віддаленому періоді зафіксовано достовірне покращення показників на певний відсоток від норми,

а саме: ФЖЕЛ на $7,54\%$ до $79,03 \pm 11,55\%$ ($p < 0,01$); $ОФВ_1$ на $9,42\%$ до $86,45 \pm 12,74\%$ ($p < 0,01$); $ПОШ_{\text{вид}}$ на $12,57\%$ до $85,03 \pm 19,32\%$ ($p < 0,01$); $МОШ_{25}$ $15,09\%$ до $83,52\%$ ($p < 0,01$); $МОШ_{50}$ на $13,51\%$ до $95,45 \pm 25,69\%$; ФЖЕЛ на $9,29\%$ до $73,26 \pm 9,88\%$ ($p < 0,01$); $ОФВ_{\text{д}}$ на $12,24\%$ до $80,10 \pm 11,79\%$ ($p < 0,01$); $ПОШ_{\text{вд}}$ на $16,09\%$ до $62,55 \pm 13,53\%$ ($p < 0,01$).

Індекс Тіфно ($ОФВ_1/ЖЕЛ$) та індекс Генслера ($ОФВ_1/ФЖЕЛ$) достовірно не змінювалися.

Слід підкреслити, що на момент виписки $ОФВ_1$ зменшується достовірно більше за $ОФВ_{\text{д}}$, оскільки нами було виявлено статистично достовірну відмінність між кількісними змінами показників у абсолютних ($p < 0,05$) та відносних ($p < 0,01$) величинах при виписці. Тобто $ОФВ_{\text{д}}$ статистично менше зменшилося на момент виписки порівняно з $ОФВ_1$. У віддаленому періоді аналогічне порівняння не встановило достовірної різниці у збільшеннях $ОФВ_{\text{д}}$ та $ОФВ_1$ ($p > 0,05$).

Розрахунки показують, що на момент виписки $ПОШ_{\text{вид}}$ і $ПОШ_{\text{вд}}$ зменшуються в однаковій мірі, оскільки нами не було виявлено статистично достовірних відмінностей ($p > 0,05$) між кількісними змінами показників на момент обстеження при виписці. Аналогічно ситуація склалася з покращенням пікових швидкостей при обстеженні у віддаленому періоді.

Висновки. Враховуючи викладене, ми приходимо до висновку, що при виписці з лікарні значна більшість показників зовнішнього дихання не відновлюється до початкового рівня після оперативного втручання, що вимагає продовження реабілітаційних заходів. По закінченню курсу фізичної реабілітації показники спірографії відновилися і покращилися, що свідчить про ефективність запропонованої технології фізичної реабілітації стосовно функціональних можливостей дихальної системи.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні віддалених результатів впливу проведеного курсу реабілітації, дослідженні змін якості життя та вдосконаленні технології фізичної реабілітації.

Список використаної літератури:

1. Детская торакальная хирургия / Под ред. В. И. Стручкова, А. Г. Пугачева. – М.: «Медицина», 1975. – 560 с.
2. Петрунина Л. В. Особенности методики лечебной гимнастики у больных с врожденными пороками сердца, оперированных в условиях искусственного кровообращения: автореф. дисс. канд. пед. наук: спец. 13.734 «Методика лечебной физкультуры» / Л. В. Петрунина. – М., 1972. – 24 с.
3. Янкевич Е. И. Лечебная гимнастика при врожденных пороках сердца: автореф. дис. докт. мед. наук / Е. И. Янкевич. – М., 1968. – 31 с.
4. Янкевич Е. И. Лечебная гимнастика при хирургическом лечении врожденных пороков сердца. (Метод. письмо) / [Е. И. Янкевич, Н. И. Ткачевская, Л. В. Петрунина, Э. Д. Захарова] – М., 1971. – 64 с.
5. Fredriksen P. M. Lung function and aerobic capacity in adult patients following modified Fontan procedure / P. M. Fredriksen, J. Therrien, G. Veldtman [et al.] // Heart. – 2001. – № 85. – P. 295–299.
6. Giardini A. Natural History of Exercise Capacity After the Fontan Operation: A Longitudinal Study / [A. Giardini, A. Hager, C. P. Napoleone, F. M. Picchio] // The Annals of Thoracic Surgery. – 2008. – Vol. 85, Is. 3. – P. 818–821.
7. Larsson E. S. Decreased lung function and exercise capacity in Fontan patients. A long-term follow-up / E. S. Larsson, B. O. Eriksson, R. Sixt // Scandinavian Cardiovascular Journal. – 2003. – Vol. 37, № 1. – P. 58–63.
8. Spirolab III User Manual / MIR Medical International Research. – Rev 2.1. – Roma, Italy, 2012. – 44 p.

Стаття надійшла до редакції: 10.11.2015 р.

Опубліковано: 30.12.2015 р.

Аннотация. Витомский В. В. Оценка влияния технологии физической реабилитации на функциональные возможности дыхательной системы детей с функционально единственным желудочком сердца. **Цель:** оценить эффективность технологии физической реабилитации детей с функционально единственным желудочком сердца после гемодинамической коррекции. **Материал и методы:** обследовались 35 пациентов, направленных на проведение гемодинамической коррекции, из них 23 мальчика и 12 девочек в возрасте от 6 до 14 лет. Было проведено исследование дыхательной функции с помощью спирографии на различных этапах физической реабилитации. Полученные данные были обработаны адекватными методами математической статистики. **Результаты:** обнаружено сниженные функциональные возможности дыхательной системы еще до проведения оперативного лечения. Операция привела к ухудшению большинства показателей внешнего дыхания. После окончания курса реабилитации отмечено восстановление и улучшение состояния дыхательной

системы. **Выводы:** применённая технология физической реабилитации оказалась эффективной.

Ключевые слова: порок сердца, физическая реабилитация, функционально единственный желудочек сердца, дыхательная система.

Abstract. Vitomskiy V. Assessing the impact of technology of the physical rehabilitation on functionality of the respiratory system of the children with functional single ventricle. Purpose: to evaluate the effectiveness of technology in physical rehabilitation of children with functional single ventricle after hemodynamic correction. **Material and Methods:** 35 patients were examined, aimed at conducting hemodynamic correction including 23 boys and 12 girls aged from 6 to 14 years. A study was conducted using spirometry at various stages of physical rehabilitation. The data were processed by adequate methods of mathematical statistics. **Results:** found reduced function of the respiratory system prior to the surgery. Operation led to a deterioration of most indicators of external respiration. After the rehabilitation course marked by recovery and improvement condition of the respiratory system. **Conclusions:** the applied technology of physical rehabilitation was effective.

Keywords: heart defect, physical rehabilitation, functional single ventricle of heart, respiratory system.

References:

1. Struchkov V. I., Pugachev A. G. *Detskaya torakalnaya khirurgiya [Pediatric Thoracic Surgery]*, Moscow, 1975, 560 p. (rus)
2. Petrunina L. V. *Osobenosti metodiki lechebnoy gimnastiki u bolnykh s vrozhdennymi porokami serdtsa, operirovannykh v usloviyakh iskusstvennogo krovoobrashcheniya : avtoref. diss. kand. ped. nauk [Features of a technique of therapeutic exercises in patients with congenital heart disease undergoing surgery with cardiopulmonary bypass : PhD thesis]*, Moscow, 1972, 24 p. (rus)
3. Yankelevich Ye. I. *Lechebnaya gimnastika pri vrozhdennykh porokakh serdtsa : avtoref. dis. dokt. med. nauk [Physiotherapy at congenital heart diseases : doct. of sci. thesis]*, Moscow, 1968, 31 p. (rus)
4. Yankelevich Ye. I., Tkachevskaya N. I., Petrunina L. V., Zakharova E. D. *Lechebnaya gimnastika pri khirurgicalnom lechenii vrozhdennykh porokov serdtsa [Physiotherapy at hirurgical treatment of congenital heart defects]*, Moscow, 1971, 64 p. (rus)
5. Fredriksen P. M. *Lung function and aerobic capacity in adult patients following modified Fontan procedure / P. M. Fredriksen, J. Therrien, G. Veldtman [et al.] // Heart. – 2001. – № 85. – P. 295–299.*
6. Giardini A. *Natural History of Exercise Capacity After the Fontan Operation: A Longitudinal Study / [A. Giardini, A. Hager, C. P. Napoleone, F. M. Picchio] // The Annals of Thoracic Surgery. – 2008. – Vol. 85, Is. 3. – P. 818–821.*
7. Larsson E. S. *Decreased lung function and exercise capacity in Fontan patients. A long-term follow-up / E. S. Larsson, B. O. Eriksson, R. Sixt // Scandinavian Cardiovascular Journal. – 2003. – Vol. 37, № 1. – P. 58–63.*
8. *Spirolab III User Manual / MIR Medical International Research. – Rev 2.1. – Roma, Italy, 2012. – 44 p.*

Received: 10.11.2015.

Published: 30.12.2015.

Вітомський Володимир Вікторович: Національний університет фізичного виховання і спорту України: вул. Фізкультури 1, Київ, 03680, Україна; ДЗ «Науково-практичний медичний центр дитячої кардіології та кардіохірургії МОЗ України», Київ.

Вітомський Владимир Викторович: Национальный университет физической культуры и спорта Украины, ул. Физкультуры, 1, Киев, 03680, Украина; Научно-практический медицинский центр детской кардиологии и кардиохирургии МОЗ Украины, Киев.

Volodymyr Vitomskiy: The National University of Ukraine for Physical Education and Sport, street of Physical Education, 1, Kiev, 03680, Ukraine; Government Institution «The Scientific-Practical Children's Cardiac Center», Kiev.

ORCID.ORG/0000-0002-4582-6004

E-mail: vitomskiyvova@rambler.ru

Бібліографічний опис статті:

Вітомський В. В. Оцінка впливу технології фізичної реабілітації на дихальну систему дітей з функціонально єдиним шлуночком серця після гемодинамічної корекції / В. В. Вітомський // Слобожанський науково-спортивний вісник. – Харків : ХДАФК, 2015. – № 6(50). – С. 44–47. – dx.doi.org/10.15391/sns.v.2015-6.007

